

Taal.....zullen we elkaar begrijpen?!

Vanuit één visie de mondelinge taal ontwikkelen.

Praktijkonderzoek in het kader van de leerroute:
Master Special Education Needs
Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg
2-jarige leerroute Intern Begeleider

E.A.H. Juriëns
Studentnummer: 2154044
Lesplaats: Nijmegen
Begeleid door: Karin Diemel

Juni 2011

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Inleiding	4
Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling	6
Hoofdstuk 2 Theoretische onderbouwing	8
Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie	13
Hoofdstuk 4 De resultaten	17
Hoofdstuk 5 Conclusies en aanbevelingen	23
Hoofdstuk 6 Evaluatie onderzoek	26
Literatuurlijst	28

Samenvatting

Dit onderzoek is uitgevoerd binnen een S.O. ZMLK school waar ik werk als intern begeleider. Het doel van dit onderzoek is om een situatie te creëren waarbij we binnen de school de leerlijn mondelinge taal implementeren vanuit een gezamenlijke visie. Hoe kunnen we vanuit ieders eigen deskundigheid een doorgaande leerlijn realiseren voor leerlingen met een IQ tussen de 35 en 70? Daarbij houden we rekening met de wensen van de ouders. Ik heb verschillende theoretische bronnen bestudeerd over de mondelinge taalontwikkeling en hoe je het beste een situatie kunt creëren waarbij het team vanuit een gemeenschappelijke visie gaat werken. Bij de bestudering van de mondelinge taal bij onze populatie leerlingen kwam naar voren dat uit verschillende onderzoeken is gebleken dat bij de meeste ZMLK leerlingen het visuele systeem (visuele informatieverwerking en visueel korte termijn geheugen) beter is aangelegd dan het auditieve systeem. Ook gebarentaal biedt ondersteuning bij het verwerven van taal. Daarnaast is het belangrijk om het kind mogelijkheden te bieden om communicatie te gebruiken in verschillende contexten zodat generalisatie makkelijker verloopt (Roberts, 2007).

Om te achterhalen wat het personeel en de ouders belangrijk vonden heb ik vragenlijsten gemaakt waarbij zij konden aangeven wat zij belangrijk vonden binnen het mondelinge taalonderwijs en in welke volgorde van belangrijkheid.

Hieruit kwam naar voren dat alle betrokkenen (personeel en ouders) het belangrijk vinden om mondelinge taal visueel te ondersteunen met gebaren.

Om vanuit een gezamenlijke visie te werken spelen de theorieën van Kloosterboer, Senge en Caluwé een grote rol. In het verleden werd bij ons op school de ontwerpaanpak gehanteerd. In dit onderzoek bleek de ontwikkelaanpak goed aan te sluiten. Aan het einde van het onderzoek geef ik aanbevelingen hoe we het proces van de mondelinge taal vanuit een gezamenlijke visie verder kunnen ontwikkelen.

Inleiding:

Vanaf augustus 2000 werk ik op een ZMLK school. De school heeft een S.O. een V.S.O. afdeling. De eerste zes jaren werkte ik als leerkracht S.O. en daarna als intern begeleider S.O. Het is een cluster 3 school. Er wordt onderwijs gegeven aan leerlingen met een verstandelijke of meervoudige handicap. Het onderzoek vindt plaats op onze school met het personeel dat verantwoordelijk is voor de leerlijnen en het proces moeten uitvoeren. Dit personeel bestaat uit: klassenassistentes, leerkrachten, directie, logopedistes en intern begeleiders. Het is belangrijk dat de leerlijn mondelinge taal met draagvlak van het team geïmplementeerd wordt. De wensen van de ouders wil ik in het onderzoek meenemen om te zien welke zaken zij belangrijk vinden voor hun kind en of dit overeenkomt met de wensen van de school.

Het onderwerp om vanuit een gemeenschappelijke visie de mondelinge taal te ontwikkelen bij leerlingen met een IQ tussen de 35 en 70 heb ik bewust gekozen. In mijn dagelijkse praktijk zie ik leerlingen die zich moeilijk kunnen uiten via taal. Enkele voorbeelden zijn: ze kunnen de juiste woorden niet vinden, kunnen niet praten in zinnen of hebben een slechte articulatie. Een moeder vertelde dat haar kind van zes jaar met een ontwikkelingsachterstand in het ziekenhuis wekenlang ham op z'n brood had gekregen. Als het verplegend personeel vroeg wat hij op de boterham wilde herhaalde hij steeds het laatste stukje van het woord. Hij had niet het vermogen om zijn wens duidelijk te verwoorden. Dit is één voorbeeld waarom ik kinderen op dit gebied optimaal wil ondersteunen. Het mondeling goed kunnen verwoorden is het contact met de buitenwereld. Zo kun je je uiten, verhalen vertellen en wensen kenbaar maken. Om deze reden vind ik het belangrijk dat de mondelinge taal in de verschillende leerjaren bewust wordt aangestuurd. Door een doorlopende leerlijn te realiseren gaan we bewust om met de mondelinge taal van de leerlingen en kan de leerling groeien. Ik beschrijf hierbij de ontwikkeling van de taal bij een normale ontwikkeling en een ontwikkeling met een cognitieve achterstand. Ik hoop door dit onderzoek planmatiger te kunnen werken wat de leerlingen ten goede komt.

De afgelopen drie jaar zijn er verschillende leerlijnen ingevoerd op school. Door mijn functie als intern begeleider zit ik in de stuurgroep die de taak heeft om de leerlijnen te ontwikkelen en te implementeren binnen de school. Tot op heden zijn er vijf leerlijnen ontwikkeld en ingevoerd. Het proces van de ontwikkeling en de implementatie verliep met veel weerstand bij de leerkrachten. De stuurgroep had meer informatie over het traject en bepaalde voor het grootste gedeelte hoe de leerlijnen werden ingevoerd. Kloosterboer (2005) en Senge (2008) merken over dit soort processen op dat het belangrijk is te onderzoeken wat er nodig is om meer draagvlak te creëren. Als er veel weerstand is bij het invoeren van de leerlijn vind ik dit verloren energie. Het is mijn streven om te onderzoeken wat de mening is van het team en van de stuurgroep zodat er samenwerking ontstaat waarbij we uitgaan van elkaars deskundigheid. Vanuit een positieve energie kunnen we een doorlopende leerlijn realiseren, waardoor de mondelinge taalvaardigheid bevordert van de individuele leerling.

Kloosterboer geeft inzicht hoe veranderingsprocessen verlopen en hoe je effectief leiding hieraan kunt geven. Dit inzicht is voor mij belangrijk omdat ik het proces dan theoretisch onderbouwd kan begeleiden. Het leidinggeven aan veranderingen is één van de meest veeleisende taken van de hedendaagse manager. En kan makkelijk uitlopen op een ondankbare taak (Kloosterboer, 2005). Kloosterboer laat zien hoe ik als verandermanager mijn rol kan versterken en mijn taak kan verlichten.

Hij beschrijft vier veranderaanpakken:

- de ontwerpaanpak
- de ontwikkelaanpak

- de interactieve regieaanpak
- de facilitaire aanpak

Ik zal onderzoeken welke aanpak we het beste kunnen kiezen om het meeste draagvlak te creëren voor het ontwikkelen en implementeren van de leerlijn mondelinge taal.

Tevens vind ik het belangrijk om mij te verdiepen in de ideeën van Caluwé. Hoe kun je geplande veranderingen aanpakken? Hoe krijg je greep op de inhoud van de verandering? Hoe komt een verandering op gang? Wie zijn actoren? Hoe speelt het proces zich af? En hoe stuur je dit alles? Hij beschrijft a.d.h.v. kleuren manieren van denken en hoe je de ander hiermee kunt beïnvloeden. Door de juiste denkkleur te kiezen kun je mensen in verandering brengen. Kijkend naar het belang om draagvlak te creëren ben ik geïnteresseerd in welke kleur(en) passen bij mij en welke kleur(en) kunnen we het beste inzetten op onze school om de leerlijn mondelinge taal goed te implementeren.

Hoofdstuk 1

Aanleiding en probleemstelling

In dit hoofdstuk zal ik beschrijven waarom ik tot de keuze van mijn onderzoeksonderwerp ben gekomen en wat mijn verwachtingen zijn van dit onderzoek. Ik zal een kort overzicht geven van de huidige situatie m.b.t. het onderwerp en een omschrijving van de centrale onderzoeksvraag.

Aanleiding:

Vier jaar geleden was de situatie bij ons op school zo dat er geen doorgaande leerlijnen waren. In het inspectierapport van februari 2007 werd vermeld dat de school onvoldoende inzicht heeft op de vorderingen van de leerlingen over een langere periode en er is geen evalueerbaar ontwikkelingsperspectief voor de leerlingen vastgesteld (Inspectierapport 2007, p.13). Vanaf die tijd is de school drie jaar begeleid door een extern bureau om de verschillende leerlijnen te implementeren. Er werd een stuurgroep samengesteld om dit proces te begeleiden. De stuurgroep bestond uit: directie en intern begeleiders. Ondanks dat ik in de stuurgroep zat, vond ik het moeilijk om de leerkrachten enthousiast te krijgen voor de invoering van de leerlijnen.

De aanleiding voor dit onderzoek vond plaats tijdens mijn ervaringen als intern begeleider met klassenconsultaties en groepsbesprekingen met de leerkrachten over de invoering van de verschillende leerlijnen op school. De leerkrachten konden goed verwoorden welke doelen ze hadden bij de verschillende vakken en welke methodes daarbij gehanteerd werden. Dit was mede gekomen door de afgelopen drie jaar waarin verschillende leerlijnen op school zijn geïntroduceerd en ingevoerd. De introductie van de leerlijnen werd geïnitieerd door de stuurgroep en verliep top-down waardoor er veel weerstand ontstond. De stuurgroep gaf opdrachten aan de leerkrachten die elkaar snel opvolgden en de leerkrachten kregen weinig gelegenheid hierop invloed te kunnen uitoefenen. Na verloop van tijd past de leerkrachten toch de leerlijnen en methodes toe die werden gesteld. In de gesprekken met leerkrachten kwam ik er achter dat ze regelmatig vonden dat ze de lessen op een bepaalde manier moesten organiseren omdat de stuurgroep dat zo wilde. Ze stonden niet volledig achter de verschillende leerlijnen en we hadden geen gezamenlijke visie. Het proces van de verschillende leerlijnen was te snel verlopen en er was niet geluisterd naar het team. Terwijl zij veel expertise hebben en dagelijks het contact hebben met de leerlingen. Bovenstaande is een manier van veranderen waarbij een relatief kleine groep mensen de verandering inhoudelijk definieert en bepaalt. De aandacht van de verandermanager voor de proceskant is relatief gering en het accent ligt op de besluitvorming. In het dagelijkse gebruik wordt daarom ook wel vaak van de ‘topdownaanpak’ gesproken. Dit komt neer op het oplossen van een probleem grotendeels buiten de groep om. Hierdoor ontstaat er bij het team demotivatie, cynisme en verzet (Kloosterboer 2005).

De leerlijn mondelinge taal is nog niet ingevoerd. Om tot een effectieve manier te komen om vanuit een gemeenschappelijke visie te werken is het belangrijk om de dialoog aan te gaan met elkaar. Tijdens het dialoogproces leren mensen samen te denken dat een gemeenschappelijk probleem geanalyseerd wordt of nieuwe stukjes gemeenschappelijke kennis ontstaan, maar ook in de zin dat mensen een collectief gevoel ontwikkelen waarin gedachten, emoties en resulterende acties niet tot één individu behoren, maar van allen samen zijn (Senge 2008). Ten aanzien van het stimuleren van de mondelinge taal vult iedereen zijn lessen op zijn eigen manier in. Een enkeling werkt volgens een methode en/of methodiek. Als een kind in een andere klas komt wordt het mondelinge taalonderwijs weer op een ander manier georganiseerd afhankelijk van de kennis en kunde van de leerkracht. Aan de school

zijn twee logopedistes verbonden. Zij stellen wel doelen op voor de leerlingen die individueel in behandeling zijn. Deze doelstellingen nemen de leerkrachten mee in hun dagelijkse praktijk. Als verantwoordelijke voor het onderwijskundig beleid zou ik graag willen realiseren dat er een doorlopende leerlijn mondelinge taal ontstaat voor de leerlingen bij ons op school. Door in dialoog te gaan volgens het gedachtegoed van Senge krijg je de mogelijkheid om vanuit één visie werken. Dit is belangrijk omdat mondelinge communicatie de sleutel is tot het contact met andere mensen. Voor elk mens is dit belangrijk, maar zeker voor deze populatie leerlingen die zich moeilijk kunnen uiten en voor wie de wereld vaak moeilijk is. Zij hebben geen of een beperkte mogelijkheid om andere vormen van communicatie goed eigen te maken. Belangrijk hierbij vind ik dat de leerlijn gedragen wordt en tot stand komt samen met het team. De wensen van de ouders wil ik meenemen in mijn onderzoek omdat zij het kind goed kennen in de dagelijkse situatie. In gesprekken met ouders merk ik regelmatig dat zij soms andere zaken belangrijker vinden dan de school. Tijdens een gesprek met een ouder kwam ik er achter dat zij bij het onderdeel rekenen alleen het omgaan met geld belangrijk vindt voor haar kind terwijl wij zoveel meer onderdelen aanbieden met een grotere frequentie. Ik ben benieuwd wat ouders belangrijk vinden op het gebied van de mondelinge taalontwikkeling.

Doelstelling:

Het doel van dit onderzoek is om een situatie te creëren waarbij we binnen de school de leerlijn mondelinge taal implementeren vanuit een gezamenlijke visie. Hoe kunnen we realiseren dat ieder vanuit zijn eigen deskundigheid we een doorgaande leerlijn kunnen realiseren voor leerlingen met een IQ tussen de 35 en 70? Daarbij houden we rekening met de wensen van de ouders.

Centrale onderzoeksvraag:

Hoe kunnen we vanuit een gemeenschappelijke visie de mondelinge taalvaardigheid van leerlingen met een IQ tussen de 35 en 70 bevorderen bij ons op school?

Verwachtingen van het onderzoek:

Ik hoop dat ik door dit onderzoek kan achterhalen hoe ik het beste het proces kan begeleiden om vanuit een gemeenschappelijke visie een doorgaande leerlijn op het gebied van de mondelinge taal kan organiseren wat merkbaar is in de dagelijkse praktijk. Met als gevolg dat leerlingen zich beter en sneller ontwikkelen op het gebied van de mondelinge taal zodat lessen en omgangsvormen van alle dag bewust en stapsgewijs worden aangeboden. Hierin vind ik het belangrijk dat de school meeneemt wat ouders belangrijk vinden voor hun kind op het gebied van de mondelinge taal.

Bovendien verwacht ik door middel van dit onderzoek ook bij de toekomstige invoeringstrajecten van de leerlijnen meer draagvlak kan creëren.

Hoofdstuk 2

Theoretische onderbouwing.

Er is veel geschreven en onderzocht over de mondelinge taalontwikkeling. Ik zal vooral ingaan op onderzoeken van Van den Branden (2010), De Graaf en Borstlap (2009), Brady en Warren (2003), Rondal en Edwards (1987, 1997), Van Gestel en de Keyser (1986) en Bol en Kuiken (1988). Tevens zal aan de orde komen de mondelinge taalontwikkeling bij een kind met een normale intelligentie en bij kinderen met een cognitieve ontwikkelingsachterstand. Verder zal ik de theorie beschrijven van Kloosterboer en Caluwé. Zij geven informatie over hoe binnen organisaties veranderingen tot een succes kunnen leiden.

2.1 Mondelinge taalontwikkeling

Taal heeft verschillende functies:

- de communicatieve of sociale functie van taal: via taal kun je communiceren met anderen (en met jezelf) en met die mensen relaties aangaan.
- de cognitieve functie van taal: via taal kan je grip krijgen op hoe de wereld in elkaar zit en de wereld beter begrijpen.
- De affectieve functie van taal; via taal kan je je gevoelens (en die van anderen) uiten, bespreken en verwerken.

Taal is meer dan de woorden die we uitspreken, horen, lezen of opschrijven. Taal bestaat ook uit gebaren, beelden, tekeningen, symbolen, pictogrammen, schema's, tekeningen, cijfers en getallen, gelaatsuitdrukkingen.... (Van den Branden, 2010). In dit onderzoek zal ik mij concentreren op de mondelinge taalontwikkeling. Daarbij spelen pictogrammen, tekeningen en non verbale communicatie een rol omdat sommige leerlingen met een laag IQ beter woorden begrijpen als dit wordt ondersteund met gebaren, picto's of tekeningen.

Hoe verloopt de mondelinge taal bij een normaal begaafd kind?

In onderstaand schema staat beschreven hoe de ontwikkeling verloopt van een normaal begaafd kind m.b.t de mondelinge taal in interactie met de ouder/verzorger.

	Ouders/begeleiders	Kind
Eerste maand	Communicatie vanuit de volwassene Verzorgen Toespreken	Totaal bewegen
1-5 maanden	Verzorgen Toespreken Stimulatie met gekleurd en geluidmakend speelgoed en geluid	Kijken Luisteren Grijpen Brabbelen Eerste spraakgeluidjes die kinderen maken, ontstaan ten gevolge van onwillekeurige bewegingen met de tong, de lippen en het verhemelte
5-9 maanden	'Inspelen' op het kind met klankvariëaties en bewegingsvariëaties	Integratie kijken, luisteren, bewegen, voelen Kiekieboe spel Eenkennigheid Herhaalt klanken.
9-12 maanden	Zingen, meepraten en	Actieve exploratie van de

	meespelen Rustig en benoemend Spreken Voorlezen	omgeving. Communicatie ook vanuit het kind Brabbelen begint op woordvorming te lijken.
12-18 maanden	Opvoeding gericht op uitleggen van situaties Rustig, benoemend spreken Voorlezen Liedjes zingen	Intrede in het symbolische stadium Eerste woordjes eenwoordstadium
18-24 maanden	Gespreksvoering Aansluiten op de uitingen van het kind Korte eenvoudige zinnnetjes Vragen stellen Antwoorden geven	tweewoordstadium
24-42 maanden	Praten over wat je samen ziet en doet Zingen, puzzelen, Voorlezen In de opvoeding grenzen stellen.	Meerwoordstadium Differentiatiefase Verbaalspel Cognitief gestuurd Taalgebruik Creativiteit Sociale ontwikkeling.
42 -72 maanden	Serius ingaan op uitingen van het kind in het antwoord De taaluitingen van het kind corrigeren, modelleren en expanderen Betekenenissen uitbreiden Begrippen inhoudelijk bijsturen Fantasie voor 'waar' houden Voorlezen Rijmen Zingen	Integratie taal en denken Praktische intelligentie Sociale ontwikkeling, Denkontwikkeling Fantasie Fysiologisch haperen en herhalen Spraakmotorische vaardigheden.

Tabel 1 (Samenvatting uit Het wonder van de taalverwerving S.M. Brouwer - Goorhuis 1997)

Hoe verloopt de mondelinge taalontwikkeling bij ZMLK leerlingen?

“Kinderen met een algehele ontwikkelingsachterstand hebben een achterstand op de taalontwikkeling. Wanneer een kind een ontwikkelingsachterstand heeft van twee jaar dan moet men ervan uitgaan dat de achterstand voor taalverwerving ook twee jaar is”(blz 84 Kinderen met taalontwikkelingsstoornissen, van den Dungen en Verboog, 1998). Vaak zal de achterstand zelfs op taalgebied meer zijn omdat taal verbonden is met denken, sociaal contact en een motorische activiteit. De ZMLK leerling zal een vertraagde taalontwikkeling

doormaken. Hoe die ontwikkeling verloopt hangt nauw samen met evt. andere stoornissen. Uit onderzoek is gebleken dat de taalachterstand groter is dan de ontwikkelingsachterstand. Deze kinderen hebben moeite met zinslengte, grammatica, onthouden van namen, feiten, getallen en tekstuele informatie. De meest essentiële onderdelen worden weggelaten in een zin. Van Gestel en de Keyser (1986) en Rondal (1987) geven aan dat de taalontwikkeling van cognitief gehandicapte met zich meebrengt dat de taalontwikkeling langer doorgaat op het gebied van complexiteit en abstractie. Op onze school zitten leerlingen met verschillende handicaps. Hebben deze handicaps invloed op de mondelinge taalontwikkeling? Ik kies voor onderzoeksgegevens waarbij kinderen met syndroom van Down, fragiele X en syndroom Williams naar voren komen omdat een grote groep leerlingen van onze school één van deze syndromen heeft. Door deze groepen met elkaar te vergelijken ontstaat inzicht voor het bepalen waar de accenten kunnen liggen voor de specifieke groepen leerlingen.

De groep die het meest onderzocht is binnen de groep cognitief gehandicapten zijn de kinderen met het Downsyndroom. Veel onderzoeken gaan over de vraag of deze groep een vertraagde taalontwikkeling heeft of dat deze anders verloopt. Onderzoeken spreken elkaar daarin tegen. Bij een onderzoek door Bol en Kuiken (1988) naar de spontane taal van kinderen met Down worden aan aantal kenmerken omschreven:

- Veel éénwoordzinnen, moeite met samengestelde zinnen, problemen met vraagzinnen
- Weglaten van lidwoorden
- Weinig vraagzinnen
- Achterstand in verbuigings- en vervoegings vormen van woorden

Aanvullend vermelden Rondal en Edwards (1997) nog problemen bij deze groep:

- Problemen met articulatie en co articulatie in het bijzonder met de gedempte fonemen
- Langzame en soms onvolledige rijping van de discriminatie van fonemen.
- Kleinere woordenschat
- Slechte organisatie van het mentale lexicon (soort van woordenboek in de hersenen , waarin woorden samen met hun betekenis zijn opgeborgen)
- Traagheid van de ontwikkeling van de meer gevorderd pragmatische vaardigheden (bv. Het bijdragen van onderwerpen tijdens een gesprek, het stellen van vragen aan iemand anders, het volgen van verbale interacties met andere mensen)
- Onvoldoende ontwikkelde macrostructuren voor gesprekken.

In onderstaand schema wordt aangegeven de ontwikkeling van de verschillende taalaspecten bij kinderen met Down, Williams en Fragiele –X.

Profiel voor spraak en taal van drie syndromen die een ontwikkelingsachterstand veroorzaken (volgens Rondal & Edwards, 1998)

TAALASPECT	Syndromen		
	Down	Williams	Fragiele -X
Klanken onderscheiden	--	+	--
Woordenschat	-	++	+
Thematische semantisch (geheugen voor begrippen/feiten)	+	+	?
Begrip	--	+	-
Pragmatisch	+	--	-
Redenerend	--	+	-

Tabel 2.

Hoe kunnen we de mondelinge taal stimuleren bij ZMLK leerlingen?

Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat bij de meeste ZMLK leerlingen het visuele systeem (visuele informatieverwerking en visueel korte termijn geheugen) beter is aangelegd dan het auditieve systeem. Er wordt dan ook aangeraden om het visuele systeem optimaal te benutten door bij het aanleren van kennis en vaardigheden visueel materiaal intensief te gebruiken (De Graaf, 2005; De Graaf & Borstlap, 2009).

Gebarentaal biedt een ondersteuning van taal. Het produceren van gebaren vereist grote bewegingen die gemakkelijker zijn dan nauwkeurige articulatoire bewegingen.

Gebarentaal is vaak een tijdelijke vorm van communicatie, omdat het typisch gebruikt wordt tijdens het verbeteren van de spraak. Wanneer de spraak verbeterd is, hebben kinderen de gebaren niet meer nodig om een boodschap over te brengen (Brady & Warren, 2003; De Graaf & Borstlap, 2009). Daarnaast is het belangrijk om het kind mogelijkheden te bieden om communicatie te gebruiken in verschillende contexten zodat generalisatie makkelijker verloopt (Roberts, 2007). Natuurlijke gebaren, joint attention (proces waarbij de ouder en het kind aandacht hebben voor hetzelfde voorwerp of gebeurtenis) en het aanleren van vocalisaties kunnen de communicatievaardigheden verbeteren van kinderen met Down syndroom (Brady & Warren, 2003). In bovenstaand schema staat hoe de ontwikkeling verloopt van een normaal begaafd kind m.b.t. de mondelinge taal. Deze informatie kan tevens meegenomen worden om de mondelinge taal verder te ontwikkelen bij ZMLK leerlingen.

2.2 Veranderingsprocessen

Hoe kun je tot een gezamenlijk leerlijn mondelinge taal binnen onze school komen die gedragen wordt door het hele team? Veranderingen moeten goed begeleid worden willen het successen worden. Vaak zet een organisatie een verandering in vanuit cultuur en gewoontes. De theorie van Kloosterboer en Caluwé zal ik kort beschrijven. Deze theorieën zullen mij helpen om buiten het kader van cultuur en gewoontes te stappen om een ontwikkeling goed te kunnen managen.

Kloosterboer beschrijft een viertal aanpakken om processen binnen een team te begeleiden. Het is belangrijk om op de hoogte te zijn van alle vier de aanpakken en per onderwerp na te gaan welke aanpak het beste past. We zijn geneigd om een voorkeur te hebben voor één aanpak.

- de ontwerpaanpak: Dit is een manier van veranderen waarbij een relatief kleine groep mensen de verandering inhoudelijk definieert en bepaalt. Men spreekt hier van een ‘topdownaanpak’.
- de ontwikkelaanpak: Deze aanpak gaat uit van intensieve betrokkenheid en participatie van het overgrote deel van alle belanghebbenden, inclusief de verandermanager. De verandermanager stimuleert de betrokkenen en spoort hen persoonlijk aan hun inbreng te leveren.
- de interactieve regieaanpak: Hierbij worden alle belanghebbenden erbij betrokken, maar het traject wordt strak geregisseerd zonder zich van te voren op de uitkomst te fixeren. Er worden geen compromissen gesloten en er zijn geen taboes. De werkgroep ontwerpt, organiseert en verzorgt het proces.
- de facilitaire aanpak; Deze aanpak werkt bottom up. De verandermanager geeft en bewaakt de kaders. Alle medewerkers zijn betrokken op het gebied van inhoud en besluitvorming.

Kloosterboer vermeldt dat als een top van een organisatie een strategie ontwikkelt, wil dat niet zeggen dat bij besluiten alle neuzen dezelfde kant op staan. Zoiets vergt een veelheid van

individuele 'wilskeuzen'. Zo niet, dan is een energiek het voorspelbare gevolg. Een vitale dynamiek berust op gedeelde intenties en vertrouwen in elkaars intenties (Kloosterboer, 2005). Caluwé (2000) onderscheidt vijf kleuren waarbij ingegaan wordt op welke manieren je een veranderingsproces kunt aansturen. Dit zal ik meenemen in mijn aanpak om het proces van de mondelinge taal verder te stimuleren bij de ZMLK leerlingen. Het is juist belangrijk om te achterhalen welk type leider ik ben tijdens veranderingsprocessen en of dit overeenkomt met wat het beste is voor deze fase in de organisatie.

Geeldrukdenken: Typische motto's: Draagvlak creëren, haalbare oplossingen zoeken, neuzen richten, rond de tafel gaan zitten, standpunten uitwisselen

Blauwdrukdenken: Typische motto's: Afrekenen op resultaat, een goed plan is het halve werk, eerst denken dan doen, heldere beheersafspraken maken.

Rooddrukdenken: Typische motto's: Het leuk en aangenaam maken, prikkels geven voor presteren, talenten aanboren, zoeken naar de fit tussen mens en organisatie.

Groendrukdenken: Typische motto's: Begrip krijgen, in groepen werken, je mag/moet van fouten leren, tot reflectie brengen.

Witdrukdenken: Typische motto's: Conflicten als kans zien, dynamiek ontwikkelen, dialoog op gang brengen, waarnemen en bewust worden, energie krijgen.

Uit: Leren Veranderen, Een handboek voor de veranderkundige, Leon Caluwé en Hans Vermaak (2000).

Hoofdstuk 3

Onderzoeksmethodologie.

In dit hoofdstuk zal ik uiteen zetten hoe mijn onderzoek is opgebouwd. Wat is mijn centrale onderzoeksvraag en met welke deelvragen wil ik dit gaan onderzoeken en welke onderzoeksmethode kies ik daarvoor, wie is erbij betrokken en hoe verzamel ik mijn data.

Centrale onderzoeksvraag

Hoe kunnen we vanuit een gemeenschappelijke visie de mondelinge taalvaardigheid van leerlingen met een IQ tussen de 35 en 70 bevorderen bij ons op school?

Deelvragen

- Welke theorieën zijn er bij het bevorderen van de mondelinge taalontwikkeling bij kinderen met een normale intelligentie en bij kinderen met een cognitieve ontwikkelingsachterstand?
- Hoe wordt de mondelinge taalvaardigheid bevorderd bij ons op school?
- Welke veranderingen zou het personeel wenselijk vinden op het gebied van de mondelinge taalvaardigheid?
- Wat vinden ouders belangrijk voor hun kind m.b.t. de mondelinge taalvaardigheid?
- Hoe kunnen we komen tot een gezamenlijke visie om de mondelinge taalvaardigheid te bevorderen?

Opzet onderzoek

In onderstaand schema geef ik weer op welke wijze ik mijn deelvragen wil beantwoorden. Daarbij vermeld ik wie/wat ik ga bevragen en hoe ik antwoord probeer te vinden op mijn vraag. Het onderzoek bestaat uit een kwantitatief en een kwalitatief gedeelte.

Deelvraag	Wie/wat ga ik bevragen?	Hoe probeer ik antwoord te vinden op mijn vraag?
Welke theorieën zijn er bij het bevorderen van de mondelinge taalontwikkeling bij kinderen met een normale intelligentie en bij kinderen met een cognitieve achterstand?	Literatuurstudie	Verdieping in theorie.
Hoe wordt de mondelinge taalvaardigheid bevorderd bij ons op school?	Directie, leerkrachten, assistentes, intern begeleiders en logopedistes	Enquête en evt. verdiepingsvragen
Welke veranderingen zou het personeel wenselijk vinden op het gebied van de mondelinge taalvaardigheid?	Directie, leerkrachten, assistentes, intern begeleiders en logopedistes	Enquête. Gesprek met medewerkers om gezamenlijke speerpunten uit de enquête te halen.
Wat vinden ouders belangrijk voor hun kind mb.t. de mondelinge taalvaardigheid?	Ouders	Enquête.
Hoe kunnen we komen tot een gezamenlijke visie om de mondelinge taalvaardigheid te bevorderen?	Directie, leerkrachten, assistentes, intern begeleiders en logopedistes	Enquête, discussie en gezamenlijke speerpunten hieruit halen.

Onderzoeksvorm:

Bij dit onderzoek maak ik gebruik van verschillende instrumenten en verschillende respondenten. Ik bekijk vanuit de theorie van Kloosterboer welke veranderaanpak aansluit om te komen tot een gemeenschappelijke visie m.b.t. ontwikkeling van de mondelinge taal bij ons op school. Ik vind het belangrijk om de juiste veranderaanpak te kiezen omdat het invoeringstraject moet leiden tot een gedragen visie door het hele team. Het is belangrijk dat medewerkers invloed kunnen uitoefenen op het proces. Omdat er de afgelopen drie jaar de verschillende leerlijnen zijn geïmplementeerd vanuit de top down benadering ontstond er een negatieve sfeer rondom invoeringen van leerlijnen. Ik zal de kleurentest voor veranderaars van Caluwé invullen zodat ik inzicht krijg in de wijze waarop ik handel in veranderingsprocessen en of ik mijn handelen voor dit onderzoeksdoel moet aanpassen. Om er achter te komen wat het team en de ouders belangrijk vinden bij ons op school m.b.t. de mondelinge taalontwikkeling stel ik een vragenlijst samen. Ik zal in de inleiding beschrijven welke opleiding ik volg, welk doel het onderzoek heeft en hoe ik met de gegevens om zal gaan. Ouders krijgen zo inzicht waarvoor de gegevens worden gebruikt en waarom ik een vragenlijst laat uitgaan.

Ik stel een praktijkonderzoek samen en bekijk of er verschillen zitten bij de verschillende groepen. Ik kies er voor om alle medewerkers en ouders een vragenlijst te laten invullen. Bij de ouders wordt de vragenlijst op een maandag meegegeven met de leerlingen met de vraag of deze voor vrijdag ingevuld weer terug kan zijn. Ik kies voor dit tijdstip omdat er een korte tijd tussen zit zodat mensen snel zullen reageren en het briefje niet kwijt zullen raken. Deze vragenlijst is anoniem omdat ik het idee heb dat ouders zich dan meer vrij voelen om eerlijker te antwoorden omdat zij niet herkenbaar zijn. Ik vraag wel de leeftijd van de leerling zodat ik hieruit kan onderzoeken of het leeftijdsafhankelijk is welke subdoelen ouders belangrijk vinden. Het nadeel van de anonieme vragenlijst is dat ik niet kan nagaan wie de lijst heeft ingevuld zodat ik geen verdiepende vragen kan stellen.

Bij de medewerkers stuur ik in eerste instantie de vragenlijst via de mail. Tijdens pauzes vraag ik nog extra aan de individuele medewerkers of ze de vragenlijst willen invullen, waarbij ze evt. direct vragen kunnen stellen. Ik kies voor deze manier omdat mensen die meteen reageren en een mail voldoende vinden efficiënt kunnen werken. Mensen die iets meer informatie willen of een extra prikkel nodig hebben om tot actie te komen worden zo ook in de gelegenheid gesteld om mee te doen aan het onderzoek. Bij deze vragenlijst vraag ik wel of ze de naam willen vermelden. Zo kan ik evt. nog verdiepingsvragen stellen aan die persoon. Een criterium voor een verdiepingsvraag is als het antwoord afwijkend is met de rest of ik vind een antwoord niet duidelijk. Tevens kan ik waarnemen of verschillenden beroepsgroepen anders denken en of het invloed heeft met welke leeftijdscategorie of niveau men werkt. Een nadeel van het feit dat deze vragenlijst niet anoniem wordt afgenomen kan zijn dat medewerkers sociaal wenselijke antwoorden zullen geven zodat er niet een optimaal beeld ontstaat. Toch denk ik dat er een open sfeer is op school waardoor mensen toch voor een groot gedeelte een antwoord geven waar ze achter staan.

Triangulatie, validiteit en betrouwbaarheid

De vragenlijsten worden afgenomen bij verschillende groepen. Zo komen er verschillende gezichtspunten naar voren die belangrijk zijn voor mijn onderzoek. Het geeft inzicht wat de verschillende groepen gemeen hebben en wat niet. De gegevens die uit de vragenlijsten komen zullen meegenomen worden om te bekijken hoe we vanuit een gemeenschappelijke visie de mondelinge taalvaardigheid kunnen bevorderen bij de leerlingen van onze school. Tevens zal ik mensen bevragen als er opvallende uitkomsten uit het onderzoek komen om hun antwoord verder toe te lichten. Opvallende uitkomsten zijn onduidelijke antwoorden en antwoorden die niet of nauwelijks door anderen worden gegeven. De vragenlijst van Caluwé

en de aanpak van Kloosterboer helpen mij om draagvlak te creëren bij de medewerkers. Bij het kritisch nadenken over en het samenstellen van de vragenlijst heb ik gebruik gemaakt van de principes van betrouwbaarheid en validiteit (Harinck, 2009). De vragen die ik daarbij gesteld heb zijn: brengt het instrument dat naar voren wat ik graag wil weten, zijn de vragen zo opgesteld dat de mensen een duidelijk antwoord kunnen geven en is de vragenlijst helder en eenduidig in te vullen? De onderzoeksvormen en vragenlijsten bespreek ik met de onderzoeksgroep en een aantal collega's. Zo krijg ik feedback met aanwijzingen of ik zaken beter of anders kan aanpakken.

De vragenlijst voor de ouders

De vragenlijst voor de ouders ziet er als volgt uit:

In welke mate vindt u de volgende onderdelen van het mondelinge taalonderwijs belangrijk voor uw kind. Geef hierbij een volgorde aan: 1. belangrijkste item voor mijn kind, 2. wat u daarna het meest belangrijkste vindt etc..

- Uw kind leert communiceren met woorden, gebaren, picto's.
- Uw kind leert gesproken taal begrijpen en gebruiken.
- Uw kind leert deel te nemen aan gesprekken in verschillende communicatieve situaties.
- Uw kind leert een zo ruim mogelijke woordenschat begrijpen en gebruiken.

Leeftijd van het kind:

De vragenlijst is makkelijk en snel in te vullen en bestaat uit de subdoelen die gehanteerd worden bij de leerlijn mondelinge taal specifiek voor ZMLK leerlingen. Ik kies voor deze onderdelen omdat deze belangrijk zijn voor de mondelinge taalontwikkeling bij kinderen met een ontwikkelingsachterstand. Doordat de ouders een volgorde moeten aanbrengen van 1 t/m 4 worden ze gedwongen keuzes te maken. Uit het onderzoek kan ik halen wat ouders belangrijk vinden en wat niet.

De vragenlijst voor het personeel

De vragenlijst voor het personeel ziet er als volgt uit:

Waar ben je tevreden over, kijkend naar het huidige mondelinge taalonderwijs bij ons op school?

Welke aandachtspunten/ideeën/wensen heb je ten aanzien van aanpassingen of verbeteringen van het huidige mondelinge taalonderwijs?

Hoe vaak moeten volgens jou de volgende onderdelen aanbod komen in het rooster per week?

Hoe vaak	0 keer	1 keer	2 keer	3 keer	4 keer	5 keer
Communiceren met woorden, gebaren, picto's						
Taal begrijpen en gebruiken						

Deelnemen aan gesprekken						
Woordenschat						

De eerste twee vragen zijn open vragen om er achter te komen welke ideeën mensen hebben zonder dat ik ze in een richting stuur. Het gaat om de mening en de gedachtengangen van de medewerkers. Ik zal na het invullen van de enquête de antwoorden in bredere categorieën herleiden. De laatste vraag is een gesloten vraag zodat de medewerkers concreet een antwoord moeten geven en er duidelijk naar voren komt wat zij belangrijk vinden. Ik kom precies te weten hoe vaak de sub items aanbod komen. De laatste vraag komt overeen met de vraag van de ouders. De vraag heb ik bewust anders geformuleerd. Door te vragen hoe vaak de verschillende onderdelen aanbod komen worden de doelen gerelateerd aan hoe de praktijk eruit ziet. Ik heb gekozen voor maar drie vragen zodat het niet teveel tijd kost en mensen het sneller gaan invullen.

Hoofdstuk 4

De resultaten

In dit hoofdstuk beschrijf ik de data-analyse en resultaten. Ik zal dit koppelen aan mijn deelvragen. De vragenlijst van de ouders zijn voor 50 % ingevuld en retour gekomen. Eén vragenlijst is fout ingevuld en wordt niet meegenomen in het onderzoek.

De vragenlijst voor het personeel zijn ingevuld en retour: assistentes 50 %, leerkrachten 100%, Directie 100%, logopedisten 100% , intern begeleiders 100%. Dit zijn in totaal 19 personeelsleden.

Deelvraag 1: Welke theorieën zijn er bij het bevorderen van de mondelinge taalontwikkeling bij kinderen met een normale intelligentie en bij kinderen met een cognitieve ontwikkelingsachterstand?

In hoofdstuk twee heb ik de mondelinge taalontwikkeling bij leerlingen met een normale intelligentie en kinderen met een ontwikkelingsachterstand beschreven. Taal is meer dan de woorden die we uitspreken, horen, lezen of opschrijven. Taal bestaat ook uit gebaren, beelden, tekeningen, symbolen, pictogrammen, schema's, tekeningen, cijfers en getallen, gelaatsuitdrukkingen... (Van den Branden, 2010). Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat bij de meeste ZMLK leerlingen het visuele systeem beter is aangelegd dan het auditieve systeem. Daarom spelen pictogrammen, tekeningen, gebaren en non verbale communicatie een rol omdat woorden dan beter worden begrepen. Van Gestel en de Keyser (1986) en Rondal (1987) geven aan dat de taalontwikkeling van cognitief gehandicapte met zich meebrengt dat de taalontwikkeling langer doorgaat op het gebied van complexiteit en abstractie. Gebarentaal is vaak een tijdelijke vorm van communicatie, omdat het typisch gebruikt wordt tijdens het verbeteren van de spraak. Wanneer de spraak verbeterd is, hebben kinderen de gebaren niet meer nodig om een boodschap over te brengen (Brady & Warren, 2003; De Graaf & Borstlap, 2009).

Daarnaast is het belangrijk om het kind mogelijkheden te bieden om communicatie te gebruiken in verschillende contexten zodat generalisatie makkelijker verloopt (Roberts, 2007).

Deelvraag 2: Hoe wordt de mondelinge taalvaardigheid bevorderd bij ons op school?

Door de antwoorden van de eerste vraag van de enquête te analyseren wordt duidelijk waar de personeelsleden tevreden over zijn in het huidige mondelinge taalonderwijs. Tussen haakjes wordt aangegeven wie het antwoord heeft gegeven zodat er evt. een onderscheid gemaakt kan worden in doelgroep. De afkortingen achter de antwoorden betekenen: bovenbouw bb, middenbouw mb, onderbouw ob, laag laag niveau, hoog hoog niveau, directie dir, logopedie logo en intern begeleider ib.

Een assistente heeft vraag 1 beantwoord. De anderen niet.

Antwoorden zijn:

- gebruik maken van ondersteuning (picto's/foto's/gebaren). (Logo-bb-bb laag -ob-dir-ib)
- Picto's (mb-logo)
- Voldoende tijd voor dit onderdeel op het rooster en voldoende aandacht voor ieder kind (ob)
- Korte zinnen te gebruiken (ob laag)
- Gebruik maken van liedjes, spelletjes in combinatie met gebaren. (ob laag)

- Söderbergkring (gesprek met ondersteuning van tekeningen) (bb-mb-mb)
- Computerprogramma van Edurom (mb)
- Kringgesprek (ob laag-logo)
- Actueel nieuws, hier en nu bespreken tijdens de kring met gebruik van digibord.(bb-logo)
- Woordweb maken (bb)
- Stimuleren langere zinnen te maken door voegwoorden te gebruiken. (bb)
- Communiceren op niveau: rustig tempo, niet teveel woorden, oogcontact maken, omgevingsprikkels beperken (ob laag)
- Gebaren training stapsgewijs ingevoerd (mb)
- Mondelinge taal/communicatie is een basishouding die je moet hebben, niet alleen een “doel” in een rooster. (ob)
- Ieder dag start kring (ib)

Samenvattend:

Uit bovenstaande gegevens blijkt dat het personeel belang hecht aan ondersteuning bij de taal. Het onderdeel picto's/foto's/gebaren werd door 32% van het personeel benoemd en in 10 % van het personeel werden alleen de picto's benoemd. De Soderbergkring en het digibord worden 26% door het personeel benoemd. Dit geeft ook een visuele ondersteuning bij de mondelinge taal. Het belang van visuele ondersteuning wordt door in totaal 68% van het personeel aangegeven en dit komt overeen met de theorie waarin gezegd wordt dat bij ZMLK kinderen het visuele systeem beter is ontwikkeld dan het auditieve systeem. Er wordt aangeraden om het visuele systeem optimaal te benutten door bij het aanleren van kennis en vaardigheden visueel materiaal intensief te gebruiken (De Graaf & Borstlap, 2009).Tevens wordt het gebruik van gebaren als nuttig ervaren. Natuurlijke gebaren verbeteren de communicatievaardigheden van kinderen met Down syndroom (Brady & Warren).

Deelvraag 3: Welke veranderingen zou het personeel wenselijk vinden op het gebied van de mondelinge taalvaardigheid?

Door de antwoorden van de tweede vraag van de enquête te analyseren krijg ik antwoord op bovenstaande vraag.

- Systematische aandacht waarbij diverse onderdelen (woordenschat, zinsbouw ed) consequent aanbod komen. (logo)
- Uitbreiden passieve en actieve woordenschat. (ob)
- Eigen klappertje met foto's gebruiken voor kinderen die moeilijk communiceren. (mb)
- Meer eenduidigheid binnen de verschillende groepen. (bb laag)
- Een duidelijke leerlijn. (ib-mb)
- Een eenduidige doorgaande methode gericht met name op woordenschat en actief taalgebruik.(mb)
- We hadden in het verleden de methode: “een mond vol taal”. Soortgelijk programma zou wenselijk zijn. (bb)
- Een andere taalactiveringsprogramma/methode. “Mond vol taal “vervangen.(bb)
- Aanschaf van de methode fototaal. (dir)
- Meer nog kan er accent gelegd worden op de gebaren. (ob)
- Gebaren lijken teveel op elkaar. (ob)
- Nog meer gebruik maken van gebaren (logo-ob)

- Werken in kleinere groepjes om betrokkenheid te vergroten. (mb)
- Spreektempo omlaag (logo)
- Logopedisten meer in de klas, zodat je van elkaar kunt zien op welke manier gecommuniceerd wordt. (ob laag)
- Logopedisten werken te vaak individueel i.p.v. aansturen van de leerkracht. mb
- Soms het gevoel teveel te willen/moeten (ob)

Samenvattend:

Er wordt door 15% van het personeel benoemd dat men de woordenschat wil uitbreiden. Daarna gebruikt men verschillende termen zoals zinsbouw en actief taalgebruik. De bovenbouw wil graag “Mond vol taal” vervangen en de ander in de bovenbouw schrijft dat we in het verleden deze methode hadden.

De bovenbouw afdeling laag wil graag eenduidigheid binnen de verschillende groepen, intern begeleiders en de middenbouw wil graag een leerlijn. Er wordt 21 % gesproken over een methode. En de logopedie vindt een systematische aanpak belangrijk. Daaruit blijkt dat 42 % aangeeft dat ze meer eenheid willen binnen de organisatie.

Terwijl de vorige vraag over de stand van zaken m.b.t. het huidige taalonderwijs veel werd beantwoord op basis van de visuele ondersteuning, werd in deze vraag meer nadruk gelegd op de mondelinge taalvaardigheid.

Vanuit de theorie weten we dat met name hier ook de problemen zitten. Deze kinderen hebben moeite met zinslengte, grammatica, onthouden van namen etc.. Het accent blijven houden op de gebarentaal biedt ondersteuning in de taal. Dus dit is een belangrijk aspect om aandacht aan te blijven schenken.

In vier groepen werkt een logopediste. De logopediste werkt in twee groepen ook in de klas. De andere twee groepen waar de logopediste niet in de klas werkt geven nu aan om meer de logopedie in de klas te krijgen en om aansturing te krijgen van de logopedie. In de theorie staat dat het belangrijk is om het kind mogelijkheden te bieden om communicatie te gebruiken in verschillende contexten zodat generalisatie makkelijker verloopt (Roberts, 2007). Ik denk dus dat de vraag van de leerkracht om de logopedie meer te integreren in de klas zeer waardevol kan zijn. Als een logopedist het kind alleen in haar ruimte behandelt is het voor het kind moeilijk om die transfer te maken om het geleerde in de praktijk uit te oefenen.

Een leerkracht heeft opgeschreven dat de gebaren teveel op elkaar lijken. Bij navraag vertelde ze dat ze het beter zou vinden als de jonge kinderen eerst een aantal gebaren aangeleerd krijgen die zeer verschillend zijn zodat de kinderen de aangeleerde gebaren goed kunnen gebruiken en er geen communicatiestoornissen ontstaan door het verkeerd begrijpen of maken van het gebaar.

Deelvraag 4: Hoe kunnen we komen tot een gezamenlijke visie om de mondelinge taalvaardigheid te bevorderen?

De gegevens van de eerste en tweede vraag zal ik hierin meenemen en tevens de derde vraag uit de enquête hoe vaak de volgende onderdelen per week aanbod komen. Ik bekijk de veranderaanpakken van Kloosterboer zoals ik beschreven heb in hoofdstuk twee en zal een voorkeur aangeven welke aanpak het beste past om deze deelvraag te onderzoeken. Ik vul de test “De kleurentest voor Veranderaars” van Caluwé in om te zien op welke manier ik leiding geef en of ik hierin aspecten moet veranderen om bovenstaande deelvraag tot een succes te maken.

Enquête vraag voor personeel:

Hoe vaak moeten volgens jou de volgende onderdelen aanbod komen in het rooster per week?

Aantal keren per week	0 keer	1 keer	2 keer	3 keer	4 keer	5 keer
Communiceren met woorden, gebaren , picto's	5%			10%	5%	80%
Taal begrijpen en gebruiken				10%	20%	70%
Deelnemen aan gesprekken			27%	20%	10%	43%
Woordenschat			15%	32%	15%	38%

Uitslag “De kleurentest voor Veranderaars” van Caluwé .

De test bestaat uit vragen gericht op het denken en vragen gericht op het doen.

In onderstaand schema komt duidelijk naar voren welke voorkeuren ik zelf heb bij het aansturen van veranderingsprocessen.

	geel	blauw	rood	groen	wit
denken	5	2	8	9	6
doen	3	6	8	10	3
totaal	8	8	16	19	9

Samenvattend:

Uit deelvraag 2 blijkt dat het personeel de visuele ondersteuning belangrijk vindt. Dit moeten we behouden omdat vanuit de theorie van De Graaf en Borstlap ook belang gehecht wordt aan visuele ondersteuning bij de mondelinge taalontwikkeling bij deze leerling populatie.

Bij deelvraag 3 geeft men aan dat een doorgaande lijn belangrijk gevonden wordt.

Uit vraag 3 van de enquête blijkt dat 80% van het personeel het communiceren met woorden, gebaren en picto's de kinderen elke dag aanbieden. Daarna biedt 70% elke dag het doel aan waarbij de taal begrijpen en gebruiken centraal staat. 5% biedt het communiceren met woorden, gebaren en picto's nul keer aan. Terwijl ik wel zie dat betreffend persoon picto's gebruikt in de klas. Hierbij is navraag wenselijk waarom deze leerkracht dit zo heeft ingevuld. Op 5% na vinden alle medewerkers het belangrijk dat alle onderdelen minimaal twee keer per week aangeboden worden.

Uit de uitslag “De kleurentest voor Veranderaars” van Caluwé komt dat ik met name in de kleur groen een veranderingsproces aanstuur. De kleur rood staat op de tweede plaats. Ik denk dat dit een goede combinatie is om dit veranderingsproces in deze fase van de organisatie aan te sturen. Er kan dan een sfeer ontstaan van gezamenlijkheid en een gevoel van waardering. Groendenkers zijn gericht op het creëren van gezamenlijke leersituaties. Veranderingen komen tot stand door mensen te motiveren met elkaar en van elkaar te leren teneinde permanent lerende groepen te krijgen. De veranderaar en degene waar de verandering van verwacht wordt zijn met elkaar in interactie. Een nadeel van groendenkers is dat het verandertraject veel tijd kost. Toch vind ik dit geen groot nadeel omdat we al een aantal veranderingstrajecten hebben gehad waarbij mensen het gevoel hadden dat ze geen invloed konden uitoefenen op de manier waarop de verandering werd doorgevoerd. De topdown

benadering werkt sneller, maar het hoofddoel is nu om met het team samen een visie en uitvoeringstraject te creëren. Dit kost meer tijd maar daardoor is het doel van gezamenlijkheid meer gerealiseerd.

Rooddenken vindt zijn oorsprong in de klassieke Hawthorne-experimenten. De belangrijkste bevindingen van deze experimenten was dat mensen 'spontaan' veranderen als ze er iets voor terugkrijgen (Caluwé & Vermaak, 2000). Door hen mee te nemen in het veranderingsproces krijgen ze het gevoel dat ze invloed krijgen op het proces waardoor ze beter het rendement in gaan zien. Zo worden ze beloond voor hun inzet.

Vanuit de theorie van Kloosterboer (2005) lijkt mij de ontwikkelaanpak het meest geschikt voor het invoeren van de mondelinge taal omdat die uitgaat van een intensieve betrokkenheid en participatie van het overgrote deel van de belanghebbende, inclusief de verandermanager.

Deelvraag 5: Wat vinden ouders belangrijk voor hun kind m.b.t. de mondelinge taalvaardigheid?

De uitkomsten van de vragenlijst voor de ouders laat zien wat zij belangrijk vinden.

Ouders van kinderen van alle leeftijden.

	Eerste plaats	Tweede plaats	Derde plaats	Vierde plaats
Communiceren met woorden, gebaren, picto's	29%	16%	13%	42%
Gesproken taal begrijpen en gebruiken	42%	32%	16%	10%
Deelnemen aan gesprekken	16%	10%	42%	32%
Ruim mogelijke woordenschat begrijpen en gebruiken	13%	42%	29%	16%

Ouders van kinderen van 4 tot en met 8 jaar.

	Eerste plaats	Tweede plaats	Derde plaats	Vierde plaats
Communiceren met woorden, gebaren, picto's	17%	17%	17%	49%
Gesproken taal begrijpen en gebruiken	66%	17%		17%
Deelnemen aan gesprekken	17%	49%	17%	17%
Ruim mogelijke woordenschat begrijpen en gebruiken		34%	49%	17%

Ouders van kinderen van 9 t/m 12 jaar.

	Eerste plaats	Tweede plaats	Derde plaats	Vierde plaats
Communiceren met woorden, gebaren, picto's	32%	16%	12%	40%
Gesproken taal begrijpen en gebruiken	36%	36%	20%	8%
Deelnemen aan gesprekken	16%	4%	44%	36%
Ruim mogelijke woordenschat begrijpen en gebruiken	16%	44%	24%	16%

Samenvattend:

Gesproken taal begrijpen en gebruiken vinden de meeste ouders het belangrijkste. Op de vierde plaats staat communiceren met woorden, gebaren, picto's. Terwijl uit verschillende onderzoeken is gebleken dat bij de meeste ZMLK leerlingen het visuele systeem (visuele informatieverwerking en visueel korte termijn geheugen) beter is aangelegd dan het auditieve systeem. Er wordt dan ook aangeraden om het visuele systeem optimaal te benutten door bij het aanleren van kennis en vaardigheden visueel materiaal intensief te gebruiken (De Graaf, 2005; De Graaf & Borstlap, 2009). Omdat ik het belangrijk vind dat de mondelinge taal wordt ondersteund met visuele ondersteuning en de literatuur dit onderschrijft vond ik het belangrijk om na te gaan of er een verschil zit in opvatting bij de ouders van kinderen van 4 tot 8 jaar en van 9 tot 12 jaar. Van de jonge kinderen heeft 16% communiceren met woorden, gebaren, picto's op de eerste plaats. Terwijl 32% van de oudste kinderen deze op de eerste plaats hebben.

Het personeel vindt dit onderdeel het belangrijkste en 80% schenkt hier vijf keer per week aandacht aan.

Hoofdstuk 5

Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk zal ik mijn conclusies en aanbevelingen in relatie tot de bestudeerde literatuur weergeven. Bij dit onderzoek ben ik uitgegaan van de centrale onderzoeksvraag

- Hoe kunnen we vanuit een gemeenschappelijke visie de mondelinge taalvaardigheid van leerlingen met een IQ tussen de 35 en 70 bevorderen bij ons op school?

Om een antwoord te krijgen op deze centrale onderzoeksvraag heb ik vijf deelvragen geformuleerd:

- Welke theorieën zijn er bij het bevorderen van de mondelinge taalontwikkeling bij kinderen met een normale intelligentie en bij kinderen met een cognitieve ontwikkelingsachterstand?
- Hoe wordt de mondelinge taalvaardigheid bevorderd bij ons op school?
- Welke veranderingen zou het personeel wenselijk vinden op het gebied van de mondelinge taalvaardigheid?
- Wat vinden ouders belangrijk voor hun kind m.b.t. de mondelinge taalvaardigheid?
- Hoe kunnen we komen tot een gezamenlijke visie om de mondelinge taalvaardigheid te bevorderen?

Wanneer een kind een ontwikkelingsachterstand heeft van twee jaar dan moet men ervan uitgaan dat de achterstand voor taalverwerving ook twee jaar is. (Dungen van den, Verboog 1998 blz 84) Vaak zal de achterstand zelfs op taalgebied meer zijn omdat taal verbonden is met denken, sociaal contact en een motorische activiteit. De ZMLK leerling zal een vertraagde taalontwikkeling doormaken. Van Gestel en de Keyzer (1986) en Rondal (1987) geven aan dat de taalontwikkeling van cognitief gehandicapte met zich meebrengt, dat de taalontwikkeling langer doorgaat op het gebied van complexiteit en abstractie. Het is dus belangrijk dat het onderwijs hierop aansluit. Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat bij de meeste ZMLK leerlingen het visuele systeem (visuele informatieverwerking en visueel korte termijn geheugen) beter is aangelegd dan het auditieve systeem. Er wordt dan ook aangeraden om het visuele systeem optimaal te benutten door bij het aanleren van kennis en vaardigheden visueel materiaal intensief te gebruiken (De Graaf, 2005; De Graaf & Borstlap, 2009). Tevens biedt gebarentaal ondersteuning van de taal. Het produceren van gebaren vereist grote bewegingen die gemakkelijker zijn dan nauwkeurige articulatoirische bewegingen. Wanneer de spraak verbeterd is, hebben kinderen de gebaren niet meer nodig om een boodschap over te brengen.

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat medewerkers tevreden zijn over het feit dat ze picto's, foto's en gebaren gebruiken tijdens de communicatie met leerlingen. Het personeel geeft aan dat ze een doorgaande leerlijn willen op het gebied van de mondelinge taalontwikkeling. Er wordt aangegeven dat ze een methode wenselijk zouden vinden. Kinderen met een ontwikkelingsachterstand hebben moeite met zinslengte, grammatica, onthouden van namen, feiten, getallen en tekstuele informatie. De meeste essentiële onderdelen worden weggelaten in een zin. Het is van belang dat een methode en de leerlijn hier aandacht aan schenkt. Er is een voorkeur om meer samenwerking te creëren met de logopedie. Zodat het personeel kan leren van elkaars expertise. De theorie geeft ook aan dat het belangrijk is om het kind mogelijkheden te bieden om communicatie te gebruiken in

verschillende contexten zodat generalisatie makkelijker verloopt (Roberts, 2007). Het is dus van essentieel belang dat de leerling niet alleen met de logopediste oefent maar ook in klassenverband. Zodat het geleerde in de klas voortgezet kan worden.

Gesproken taal begrijpen en gebruiken vinden de meeste ouders het belangrijkste. Op de laatste plaats staat communiceren met woorden, gebaren, picto's. Terwijl het visuele systeem beter is aangelegd en een ondersteuning biedt in het leren van gesproken taal. Van de ouders van de jongste kinderen bij ons op school geeft 17 % aan dat ze het communiceren met woorden, gebaren en picto's het belangrijkste vinden. Bij de ouders van oudere kinderen stijgt dit percentage naar 32%. Meer ouders weten dan dat de visuele informatie verwerking belangrijk is voor hun kind om de taalontwikkeling verder te ontwikkelen.

Om tot een gezamenlijke visie te komen is de ontwikkelaanpak van Kloosterboer (2005) geschikt. Omdat de verandering 'van binnenuit' komt hebben medewerkers het gevoel mede-eigenaar te zijn en kunnen ze invloed uitoefenen op het proces. Omdat er in kaart is gebracht wat de verschillende teamleden en ouders belangrijk vinden m.b.t. dit onderwerp, is duidelijk geworden waar we accenten moeten leggen. Door de bestudering van de theorie kunnen keuzes extra onderbouwd worden. Uit de kleurentest van Caluwe kwam naar voren dat ik voornamelijk vanuit de kleur groen een veranderingsproces aanstuur. Dit past goed bij de ontwikkelaanpak van Kloosterboer. Omdat ik van nature uitga van het lerende vermogen van het individu en het collectief en bij de ontwikkelaanpak uitgegaan wordt van een verandering van binnen uit, sluit dit goed bij elkaar aan. Zo kunnen we tot een gezamenlijk proces komen om vanuit één visie de mondelinge taal te ontwikkelen.

Aanbevelingen die al gerealiseerd zijn:

Vanuit de theorie van Caluwé is het belangrijk dat ik mensen begeleid met het centrale idee dat ik de samenwerking in groepen zal versterken. Ik heb overlegvormen gerealiseerd. De eerste vraag die ik aan het team gesteld heb was hoe we de mondelinge taal verder kunnen ontwikkelen. Er werd een werkgroep geformeerd waarbij meer mensen zich opgaven dan in het verleden en waarin personeel zit die werken met leerlingen van alle niveaus en leeftijden. Dit is belangrijk omdat er dan van elke doelgroep een vertegenwoordiger aanwezig is om de belangen te behartigen. Mijn leiderschap was gericht op: bewust maken van zienswijzen/eigen tekortkomingen en motiveren om nieuwe dingen te zien, te leren en geschikte gezamenlijke leersituaties te creëren (Caluwé, 2000). Ik probeer mensen zo samen te brengen dat ze van elkaar iets leren. De werkgroep komt één keer per zes weken bij elkaar en er komt een duidelijke agenda die samengesteld wordt waarbij ieder personeelslid punten kan inbrengen. Bij de algemene maandelijkse vergadering wordt besproken wat er in de werkgroep is behandeld en welke belangrijke punten de werkgroep kan meenemen. De missie om dit zo uit te voeren zal ik naar voren brengen in het overleg. De missie is om goed met elkaar zienswijzen uit te wisselen, om betekenissen van elkaar te leren kennen zodat we vanuit een gemeenschappelijke visie de mondelinge taal kunnen ontwikkelen bij alle kinderen die bij ons op school zitten. Deze aanpak sluit aan bij de ontwikkelaanpak van Kloosterboer die ik kies voor dit onderwerp:

- Initiatief → managerial/bestuurlijk groen licht
- Collectieve intentie via werkbespreking
- Uitwerken in groepen met belanghebbenden
- Conclusies toetsen met achterban
- Onderhandeling → overeenkomst
- 'Roeddruk' uitwerken in organisatie → implementatie.

(Voor de verandering, Kloosterboer 2005, blz 28)

.

Aanbevelingen die nog gerealiseerd moeten worden:

Punten die besproken worden met het team zijn:

- Belang van visuele ondersteuning.
- Inzet logopedie
- Welke gebaren leren we welke leerlingen
- Keuzes maken in methodes en leerlijn.
- Welke materialen m.b.t. de mondelinge taalontwikkeling schaffen we aan.
- Met ouders communiceren het belang van het communiceren met gebaren en picto's.

Het belang van de visuele ondersteuning bij de taalontwikkeling vanuit de praktijk en de theorie. We gebruiken op school al veel visuele ondersteuning en dit heeft effect op de kinderen. De doorgaande lijn kunnen we realiseren door planmatig de ontwikkelaanpak van Kloosterboer (2005) te hanteren, een doorgaande leerlijn samen te stellen en verdieping in goede methodes voor onze doelgroep. Dit laatste is moeilijk omdat er weinig specifieke methodes zijn voor de doelgroep. Daarom moeten we ons verdiepen in specifieke methodes voor de doelgroep en methodes die binnen het reguliere onderwijs worden gehanteerd. Het is belangrijk dat de leerlijn en de methodes aandacht schenken aan: articulatie, zich leren uiten, zinslengte, grammatica, onthouden, essentie van een zin/verhaal. Dit alles gebruiken in de juiste context en met evt. visuele ondersteuning of gebaren. De informatie van tabel twee uit hoofdstuk twee van Rondal en Edwards (1997) zal hierin meegenomen worden omdat hier de sterke en zwakke punten staan beschreven van specifieke groepen leerlingen. Zo kan men afwegen waar accenten moeten komen te liggen bij de specifieke leerlingen. De taalontwikkeling gaat langer door, daarom is het belangrijk de hele schoolloopbaan hier aandacht aan te schenken. Uiteindelijk vloeit hieruit naar voren dat we methodes gaan aanschaffen voor onze school.

De rol van de logopedist kwam in de enquête naar voren. Het is belangrijk dat zij meer zal gaan werken met de leerlingen in de klas zodat de kinderen het geleerde kunnen toepassen in de praktijk en de verschillende personeelsleden van elkaars expertise kunnen leren. Ik zal ter discussie stellen dat logopedistes en leerkrachten van de onderbouw een keuze zullen maken welke gebaren leerlingen wanneer krijgen aangeboden. De leerkracht van de jongste leerlingen geeft aan om gebaren te kiezen voor de jongste kinderen die verschillend zijn van vorm zodat leerlingen ze goed kunnen leren en gebruiken. En dat leerlingen begrepen worden. De ouders zien minder belang in het communiceren met woorden, gebaren en picto's in vergelijking met het personeel en de theorie. Naarmate de kinderen ouder zijn zien ze meer het belang hiervan in. Terwijl het juist voor onze leerling populatie essentieel is. Als team hebben we hierin een taak om de theoretische kennis over te dragen aan de ouders. Er is besloten om volgend jaar middels een ouderavond en tijdens oudergesprekken over het handelingsplan hier aandacht aan te schenken. Er zal gericht in het handelingsplan beschreven worden hoe we de mondelinge taal ontwikkelen bij desbetreffende leerlingen en hierbij rekening houden met de zwakke en sterke punten.

Bij een volgende implementatie van een leerlijn moeten we de theorie van Kloosterboer weer meenemen waarbij je in elk veranderingstraject kritisch moet bekijken welke veranderaanpak we gaan hanteren.

Hoofdstuk 6

Evaluatie onderzoek

In dit hoofdstuk beschrijf ik mijn ervaringen met betrekking tot mijn praktijkonderzoek en wat ik heb geleerd.

Het onderwerp wat ik heb gekozen heeft mijn interesse omdat ik vind dat het leren uiten en verwoorden essentieel zijn om grip te hebben op je omgeving. Voor leerlingen waarmee ik werk is dit moeilijk. Ik zie leerlingen van ongeveer twaalf jaar die zich goed kunnen verwoorden. Ik zie echter het grootste gedeelte van de leerlingen waarbij dit moeilijk is. Een eenduidige aanpak is hierbij belangrijk ondanks dat personeel en leerlingen zo verschillend zijn. Door dit onderzoek heb ik meer inzicht gekregen in hoe leerlingen met een ontwikkelingsachterstand het beste begeleid kunnen worden bij hun mondelinge taalontwikkeling. Dat visuele ondersteuning en gebaren helpen om dit proces te verbeteren was bij mij al bekend. Door dit onderzoek ben ik mij er wel bewust van geworden dat we op school visuele ondersteuning al goed inzetten. We gebruiken picto's, plaatjes en andere visuele middelen. De waarde om woorden te ondersteunen met gebaren is aanwezig en kan verder uitgebouwd worden. Om vanuit een eenduidige aanpak te handelen blijkt voor mij op sommige momenten moeilijk te zijn. Door bewust de ontwerpaanpak te kiezen van Kloosterboer kreeg ik wel grip op de stappen die gezet moesten worden om het hele team erbij te betrekken. Door dit stappenplan gaf ik mijzelf ook de tijd om het uit te voeren. Als het soms in mijn ogen te langzaam ging keerde ik terug naar de stappen van het ontwikkelaanpak en mijn voorkeur om veranderingsprocessen te begeleiden vanuit het groene denken van Caluwe. Deze kennis en kunde gaf mij steun om het proces rustiger en objectiever te begeleiden en hierdoor ontstond er een wij gevoel binnen het team. In het verleden had ik de neiging om zo snel mogelijk met de mensen die enthousiast waren een doel te bereiken voor het hele team. Maar dan bereik je nooit het hele team! Nu ontstond er een werkgroep die uit meer mensen bestond en er werd structureel terug gekoppeld naar het hele team zodat zij ook het proces konden volgen en invloed konden uitoefenen. Tijdens de werkgroepbesprekingen had ieder zijn inbreng en ontstonden er inhoudelijke discussies wat we belangrijk vinden voor deze populatie leerlingen. Een leerkracht bracht naar voren dat zij het belangrijk vond dat de leerlingen vraagzinnen leren stellen. Dit was een aspect waar ik zelf niet aan had gedacht maar wat ik van te voren wel in de theorie had gelezen. Aan dit aspect had ik geen aandacht geschonken, maar door er met de werkgroep erover te praten zag ik het belang ervan in. Ik kreeg hierdoor meer inzicht in wat in de praktijk leeft en belangrijk is. Door het hanteren van de vragenlijsten ontstond er zinvolle informatie waarmee we een goed beeld kregen wat iedereen dacht. Toch weet je niet met welke intentie mensen de lijsten hebben ingevuld. Sommige antwoorden waren uitgebreid en sommige waren kort. Er was niemand die een verhelderingsvraag stelde over de vragenlijst terwijl ik achteraf denk dat de zin "communiceren met woorden, gebaren, picto's" op verschillende manier opgevat kan worden. Ik denk dat het beter was geweest om op te schrijven hoe de communicatie wordt ondersteund met gebaren en picto's. De laatste vraag voor het personeel was beter geweest als daarbij had gestaan hoe vaak het hoofddoel aanbod moet komen binnen de lessen. Nu had ik het beschreven in de vragenlijst als hoe vaak moeten de volgende onderdelen aanbod komen. Zo had ik meer een onderscheid gekregen wat mensen het belangrijkste vinden om de leerlingen aan te bieden. In de toekomst zou ik met een volgend onderzoek de vraagstelling specifieker maken naar een bepaalde doelgroep. In de theorie kun je duidelijk zien dat bepaalde groepen leerlingen specifieke problemen hebben. Bv. kinderen met het syndroom van Down hebben moeite met redeneren terwijl leerlingen met het syndroom van Williams

daar geen problemen mee hebben. Er zit ook een groot verschil tussen een leerling met een IQ van 35 van 4 jaar en een leerling met een IQ van 60 van 12 jaar. In mijn onderzoek zijn deze leerlingen allemaal op dezelfde wijze meegegaan in één onderzoek, terwijl voor de laatste leerling het deelnemen aan gesprekken belangrijker kan zijn dan voor de eerste leerling. Door echter de hele populatie leerlingen wel te betrekken in mijn onderzoek hebben we nu een beeld hoe we het onderwijs willen organiseren voor onze hele doelgroep. Dit is een goed startpunt om later de behoeftes van de verschillende subgroepen sterker uit te kunnen werken. We zijn met elkaar in gesprek gegaan en hebben verschillende theorieën bestudeerd waardoor we niet in hokjes zijn blijven denken maar een doorgaande leerlijn hebben ontwikkeld. Samen met het team hebben we afgesproken wanneer we gaan starten om de leerlijn te implementeren en is de volgende stap om ons te verdiepen in geschikte methodes. Door dit onderzoek zijn we ons allemaal bewust geworden wat de beginsituatie van het team en de leerlingen is m.b.t. dit onderwerp, wat de theorie hierover zegt en wat ouders belangrijk vinden. Kortom we hebben een aantal stappen gezet en er zullen nog vele stappen volgen. Ik heb geleerd van dit onderzoek hoe belangrijk het is om me te verdiepen in de theorie en om dan de vertaalslag te maken naar de praktijk. Een volgende keer zal ik dat zeker weer op deze manier doen. Hierbij zal ik in gesprek blijven met de mensen waarmee ik werk. Daarbij wil ik het gedachtegoed van Kloosterboer en Senge meenemen naar mijn dagelijkse praktijk zodat we organisatieveranderingen niet altijd op dezelfde manier aanpakken. Je moet kijken naar de cases en dan bekijken welke aanpak hier het beste bij past.

In het begin van het onderzoek bestond mijn leer- en onderzoeksgroepje uit vier personen. Maar door omstandigheden vielen mijn medecursisten helaas af. Dit vond ik jammer omdat je meer diepgang krijgt in het onderwerp als je met elkaar kunt praten. Zij waren kritisch waardoor ik meer ging nadenken. Dit kwam ook omdat zij binnen het reguliere onderwijs werken en daardoor anders met dit onderwerp om gaan. De laatste twee bijeenkomsten waren alleen met mijn begeleider en op het werk had ik een collega bereid gevonden om kritisch te reageren op mijn stukken. Zo was de eindfase van mijn onderzoek nog zinvol en werd ik geïnspireerd door mijn begeleider en mijn collega intern begeleider.

Literatuurlijst

Boeken

- Branden, K. van den (2010). *Handboek taalbeleid basisonderwijs*
Den Haag, Uitgeverij Acco
- Brouwer – Goorhuis, S. (1997). *Het wonder van de taalverwerving*
Utrecht. Uitgeverij De Tijdsstroom
- Caluwé, L. de & Vermaak, H. (2000). *Leren Veranderen*
Alphen aan den Rijn, Uitgeverij Samsom
- Dungen, L van den & Verboog, M (1998). *Kinderen met taalontwikkelingsstoornissen*
Bussum, Uitgeverij Coutinho
- Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*
Antwerpen/Apeldoorn, Garant-Uitgevers
- Kloosterboer, P. (2005). *Voor de verandering. Over leidinggeven aan
Organisatieverandering*
Den haag, Academic Service
- Senge, P. (2008). *Lerende Scholen. Een vijfde discipline-boek*
Den Haag, Academic Service

Publicaties:

- Graaf, G. de, R. Borstlap (2009): *Down syndroom vademecum*: uitgebreide en up-to-date informatie over Down syndroom: Stichting Downsyndroom, Meppel
http://www.downsyndroom.nl/cms/publish/content/downloaddocument.asp?document_id=157
- Rondal, J & Ling, D (1998). *Taal bij Downsyndroom: de zienswijze van dit moment*
Meppel. Down up, Meppel